

УДК 355.231.1(477)«18»

С. В. Кормілець

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС У КАДЕТСЬКИХ КОРПУСАХ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА ТА ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню питань пов'язаних з організацією навчально-виховного процесу в кадетських корпусах Російської Імперії на територіях українських губерній у ХІХ – на початку ХХ сторіччя. Показані основні етапи становлення та розвитку системи навчання й виховання кадетів, наведені навчальні предмети та вимоги, які висувалися до їх викладання. Наведено приклади навчальних програм і модифікації, які відбувалися в них із плином часу та зміною керівництва держави й Головного управління військово-навчальними закладами.

Ключові слова: кадетські корпуси, кадети, військово-навчальні заклади, навчання, виховання, навчальні програми, навчальні плани.

Постановка проблеми. В умовах духовної кризи в сучасній Україні, як ніколи, існує необхідність відновлення етичних основ, які здатні об'єднати суспільство. У зв'язку з цим особливий інтерес представляє унікальний досвід, накопичений кадетськими корпусами у сфері військово-патріотичного й духовно-етичного виховання підростаючого покоління [1]: «Кадетські корпусу прищеплювали любов до вітчизняної історії; створювали військову касту, пройняту кращими історичними традиціями; виробляли той шар... українського суспільства, на кістках і крові якого створювалася слава нашої держави».

Аналіз актуальних досліджень. Певне місце проблеми військової освіти займали в працях Г. А. Леєра. Особливу увагу автор приділяв методиці викладання у військовій школі [2, 4]. М. М. Головін звертав увагу на самостійну роботу й розвиток творчості учнів. Першим серйозним дослідженням, присвяченим історії кадетських корпусів, стала робота співробітника головного управління військово-навчальних закладів генерал-майора М. С. Лалаєва «Исторический очерк военно-учебных заведений, подведомственных Главному их управлению» [1]. Проблеми, пов'язані з підготовкою майбутніх офіцерів у кадетських корпусах, розглядалися у низці дисертаційних робіт російських учених Ю. В. Ільїна, О. В. Клімашкіної, О. В. Ніколаєва, В. М. Самусенка, В. О. Свиридова, Д. П. Сімашенкова, В. Ф. Струтинського, О. С. Сушанського, С. В. Федоріна. У цілому загальний історіографічний огляд засвідчив, що проблема формування й розвитку кадетських корпусів на території України не була об'єктом самостійного дослідження та не отримала системного відображення в історіографії.

Метою статті є аналіз джерел і наукової літератури щодо узагальнення історичного досвіду з питань навчально-виховного процесу, визначення процесу створення й діяльності кадетських корпусів на території України.

Виклад основного матеріалу. Проведене нами дослідження дозволяє зробити низку спостережень і висновків. Система військово-навчальних закладів почала оформлятися наприкінці першої третини XVIII століття. Але піку свого розвитку вона досягла в період з 1800 по 1917 роки, коли була створена єдина мережа й система військово-навчальних закладів. Кількість учнів і бажаючих навчатися в них постійно росла. Система виховання та професійної підготовки постійно вдосконалювалася, стабільно розвивався й функціонував механізм фінансування й матеріально-технічного забезпечення. Перший вітчизняний кадетський корпус, створений у 1731 році в Петербурзі, як спеціальний закритий навчально-виховний заклад для дворянських дітей, поклав початок процесу створення й розвитку цілісної системи початкової військової підготовки дворянських дітей на теренах Російської Імперії.

З активним розвитком кадетських корпусів як навчальних закладів формувалося коло завдань, які вони повинні були вирішувати.

Завдання, які ставилися державою перед корпусами, вони успішно вирішували. Підготовка велася комплексно. В основу навчання й виховання кадетів лягло моральне виховання, розумовий і фізичний розвиток. У корпусах був ретельно продуманий розпорядок дня, який включав у себе поєднання навчального процесу й відпочинку. Керівний склад кадетських корпусів обмежував шкідливий вплив зовнішнього середовища на вихованців.

Виходячи з аналізу архівних джерел і літератури в історії розвитку кадетських корпусів з 1800 по 1917 рік можна виділити чотири етапи. Перший – з 1800 по 1862 рік – період становлення, розширення та зміцнення мережі кадетських корпусів, другий – з 1862 по 1882 рік – період перетворення кадетських корпусів на військові гімназії «Мілютінські військові реформи», третій – з 1882 по 1900 рік – період перетворення військових гімназій на корпуси й організація їх роботи в нових умовах, четвертий – з 1900 по 1917 рік – період демілітаризації системи кадетських корпусів.

Всебічна підготовка, що здійснювалася в кадетських корпусах, мала важливе значення та значно впливала на готовність вихованців до складнощів військової служби. Серйозним випробуванням для багатьох випускників кадетських корпусів стала Перша Світова (1914–1917 рр.). У цій війні вихованці кадетських корпусів проявляли мужність і героїзм, найчастіше їх самовіддані дії впливали на результат боїв. Багато випускників кадетських корпусів ставали видатними військовими начальниками й були нагороджені орденами за хоробрість і мужність.

Зміст виховного процесу в кадетських корпусах визначався системою знань, переконань, норм поведінки, якостей і рис особистостей, які виховувалися в кадетських корпусах на військовому, фізичному, патріотичному, моральному й естетичному вихованні, об'єднаних у цілісний

педагогічний процес, який дав можливість досягти головної мети: формування всебічно й гармонічно розвиненої особистості, патріота й захисника Батьківщини.

Специфічні умови, у яких здійснюється навчально-виховний процес у військово-навчальних закладах, повинні максимально компенсуватися створюваними всередині педагогічних систем можливостями для розвитку особистості. Неминуче обмеження індивідуальної волі вимогами військової служби повинне компенсуватися відповідним вихованням. Тому навчальна й виховна робота завжди перебували під пильним контролем військового відомства.

Урегулювання процесів діяльності кадетських корпусів на державному рівні здійснювалося шляхом видання Імператорських наказів, указів, постанов, циркулярів, які мали законодавчий характер і пропонували кадетським корпусам дотримувати й виконувати всі їх положення. У чіткій і лаконічній формі в офіційних документах законодавчо закріплені цілі, принципи, основні напрями життєдіяльності системи кадетських корпусів.

Розвиваючи положення офіційних документів, наукові й методичні дореволюційні джерела вивчення досвіду кадетських корпусів і військових гімназій (програми, інструкції, правила, звіти викладачів, річні й поточні звіти, протоколи засідань педагогічних комітетів корпусів, рекомендації Педагогічного комітету Головного управління військово-навчальними закладами, статті й монографічні дослідження вітчизняних і закордонних педагогів, списки рекомендованої навчальної літератури, матеріали Педагогічного музею, Праці з'їздів) розглядають широкий спектр проблем, здебільшого, актуальних і для сучасних освітніх закладів даного типу: забезпеченість навчальною та методичною літературою; оптимальне співвідношення предметів загальноосвітнього та професійно-військового блоку; загальні питання виховання (розумового, релігійно-морального, фізичного); взаємовідносини вихователів і вихованців; принципи (самостійності, наочності), методи (бесіда, читання літератури, спостереження) та форми (самопідготовка, екскурсії та ін.) навчання й виховання.

Для педагогічного дослідження досвіду життєдіяльності кадетських корпусів особливу значимість мають джерела особистого походження, до яких належать щоденники, листи, нариси, мемуари (спогади), художні твори (повісті, розповіді, вірші). Це зумовлено специфічним характером відображення в них явищ, що мали місце в реальній дійсності (особливий спосіб пізнання) – через особисте сприйняття автора. Завдяки цьому перераховані джерела дають можливість не тільки яскраво уявити собі внутрішній розпорядок життя кадетських корпусів, але й виявити психологічні особливості взаємин між учасниками педагогічного процесу, оцінити результат тієї системи педагогічних заходів.

Так, аналіз здобутків мемуарної та художньої літератури з позиції їх педагогічної цінності дозволяє сформулювати низку відповідей на найбільш актуальні питання, що неминуче виникають і в сучасного педагогічного співтовариства:

– стійкий позитивний інтерес суспільних і державних структур до досвіду виховної діяльності дореволюційних кадетських корпусів, деякою мірою використаний у військових ліцеях, пов'язаний із тією системою вічних моральних цінностей, яка, сформувавшись у вихованців у роки їх перебування в корпусах, зберігалася ними протягом життя (дух товариства, почуття обов'язку, честі, відповідальність за молодших);

– проблема досягнення оптимальних для успішності педагогічного процесу взаємин педагогів і вихованців у закритих навчальних закладах має свої особливості, які пов'язані зі споконвічним «кредитом недовіри» до педагогічного колективу, з одного боку, і «корпоративною» згуртованістю вихованців, з іншого. Наростання або ослаблення протистояння в характері взаємин як між вихованцями, так і між вихованцями й офіцерами визначає загальний психологічний клімат навчального закладу;

– пріоритетну систему цінностей вихованців дореволюційних кадетських корпусів можна описати так: найбільшою мірою вони цінують дух товариства, відданість обов'язку, категорично засуджують виказування та злодійство, поважають своїх вихователів за справедливість і гуманність. Той педагог-вихователь, який володіє такими якостями користується у вихованців заслуженим, справедливим авторитетом і повагою.

Висновки. Отже, за часів Російської Імперії кадетська освіта розглядалася як єдина цілісна державна педагогічна система підготовки військових кадрів. Її мета полягала в тому, щоб підготувати освіченого, працездатного, вірного військовій присязі офіцера, який би міг продовжити на службі військово-наукову самоосвіту.

Рівень навчально-виховного процесу в кадетських корпусах значною мірою залежав від підбору кваліфікованих викладацьких кадрів. Керівництво кадетських корпусів на території України, залучало до педагогічної роботи в цих військово-навчальних закладах корпусів викладачів Київського, Харківського, Одеського університетів та місцевих гімназій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Греков Ф. В. Краткий исторический очерк военно-учебных заведений / Ф. В. Греков. – М., 1910. – 216 с.
2. Державний архів м. Києва. – ф. 112, оп. 1, спр. 384.
3. Енциклопедія історії України : [у 5 т.]. – Т. 1. – К. : Наукова думка, 2003. – 688 с.

РЕЗЮМЕ

Кормилец С. В. Учебно-воспитательный процесс в кадетских корпусах как педагогическая проблема и объект исследования.

Статья посвящена исследованию вопросов связанных с организацией учебно-воспитательного процесса у кадетских корпусов Российской Империи на территориях украинских губерний в XIX – начале XX веков. Показанные основные этапы становления и развития системы обучения и воспитания кадетов, приведенные учебные предметы и требования, которые выдвигались к их преподаванию. Приведены примеры учебных программ и модификации, которые происходили в них с течением времени и изменением руководства государства и Главного управления военно-учебными заведениями.

Ключевые слова: кадетские корпуса, кадеты, военно-учебные заведения, обучения, воспитание, учебные программы, учебные планы.

SUMMARY

Kormilets S. The educational process in the cadet corps as a pedagogical problem and object of the research.

This article investigates the issues related to the organization of the educational process in the cadet corps of the Russian Empire in the Ukrainian provinces in the nineteenth and early twentieth century. This unique experience gained in the military school is of great importance for military-patriotic, spiritual and moral education of the younger generation. The basic stages of the formation and development of training and education of the cadets are given. The process of training and education of cadets underwent changes at each stage of the historical development of the cadet corps. Thus, at the initial stage of the formation and development of cadet education for a long time there was no single system of the rules and requirements for training in the cadet corps, each corps installed and used its norms of the educational process. So the cadet corps achieved this goal in different ways.

The curriculum for the cadet corps was first established on the grounds of the experience of the cadet corps of Denmark and Prussia, along with special military items there were included the subjects based on accurate, natural sciences and humanities. Since Peter's Table of Ranks in tsarist Russia there was no hard line between military and civilian agencies. The transition from military service to civilian service or even increasing rank was not anything special. Accordingly, the system of education and training in the cadet corps was created on the basis of these features, and the number of the subjects taught in them was great.

The examples of training programs and modifications that took place in them over the years and changes in the state leadership and the Department of military schools are presented.

Thus, at the time of Imperial Cadet education is seen as the only national educational system integrated military training. Its purpose was to prepare educated, working, loyal military officer oath, which could continue in the service of military-scientific self-education.

The level of the educational process in the cadet corps is largely dependent on the selection of qualified teaching staff. The guide cadet corps in Ukraine attracted to teaching work in these military schools corps of the teachers of Kyiv, Kharkiv, Odessa universities and local schools.

Key words: cadet corps, the cadets, military education, training, training programs, curricula.